

Gyula, Lugosi József), numizmatikai (Makai Ágnes), viselettörténeti (Ságvári György) és zászlótörténeti (Cs. Kottra Györgyi) vonatkozásokat. A tárgyi emlékek így módon váltak a kötetben az írott kordokumentumok egyenrangú forrásaivá, és nem csak illusztrációkká, ami szemléletében megint újdonság az előző szintézisekhez képest.

A kötetben a tájékozódást a *Névmutató* segíti, s jegyzetek hiányában a további kutatást egy 649 tételből álló, korszakokonként és tematikusan tagolt válogatott bibliográfiai összefoglaló. Utóbbiban a keresést egy mutató is megkönnyíti, melyben földrajzi nevek és katonai, hadtörténeti és történeti terminológiák szerint lehet a szakirodalmi tételeket megtalálni.

Két kritikai megjegyzést kell tennem, az első ennek a színes, látványos kötetnek formai megjelenésére vonatkozik, ugyanis annak nagy látványosságra törekvő, ezért szabálytalan tipográfiája több helyen sajnos zavaró, s már-már a megértést is akadályozza. Csak néhány „típuspélda”: van olyan oldal, például a 439., ahol öt (!) különféle betűtípus található, ráadásul két különböző színnel, vagy a 209. oldalon egyetlen szerző egyetlen fejezetcímét három különböző betűtípussal szedték; a térképek feliratait az azok alatt, hol fölöttük található meg, valamint követhetetlen, hogy az élőfej mikor és miért marad el. Véleményem szerint a kiadvány megérdemelt volna egy alaposabb tördelői munkát. A másik észrevétel: sajnálatos, hogy a kötet lábjegyzetek nélkül jelent meg, mert hivatkozott jegyzetapparátus nélkül csak a tudományos ismeretterjesztő művek kategóriájába sorolható.

A kötet egyik legnagyobb érdeme ugyanakkor Nagy Béla jóvoltából az a sok színes áttekinthető térkép, melyek nagyon magas színvonalon, rendkívül szemléletesen mutatnak be egy-egy hadjáratot, hadmozdulatot stb. Ugyanez mondható el a képanyagról és minden más illusztrációról, melyeknek köszönhetően egy igen látványos, szép és szemléletes könyv született.

Kincses Katalin Mária

Gábori Kovács József

A CENTRALISTA PESTI HÍRLAP POLITIKAI STRATÉGIÁI 1844–1847

Argumentum, Bp. 2016. 374 oldal

A centralista baráti-politikai munkaközösség a reformmozgalom egyik sajátos-egyedi jelenségeként nagy hangsúllyal volt és van jelen a reformkor politika- és eszmetörténeti irodalmában. A centralista-irodalom önmagában sem kicsiny méretű, de az alapműveken kívül is sajtó- és köztörténeti összefoglalások, politikai gondolkodástörténeti kézikönyvek és biográfiák sokasága érinti vagy tárgyalja újra és újra a centralista-kérdést; megkerülhetetlenül, hiszen az 1840-es évek közéletének egyik markáns törésvonala jött létre a fellépésükkel. Gábori Kovács József kötete mindenképpen annak fényében is mérlegelendő, hogy mennyiben, milyen mértékben és milyen érvénnyel tud hozzájárulni ehhez a sokrétű és gazdag anyaghoz. A munka a szerző doktori disszertációjának (*Egységtől egységig. Csengery Antal és a centralista Pesti Hírlap szerepe az Ellenzéki Párt megszervezésében I–II.*) és tanulmányainak egybeszerkesztett, kiegészített (olykor újraformált) könyvváltozata, mely *A centralista Pesti Hírlap politikai stratégiái 1844–1847* címmel jelent meg az Irodalomtörténeti Közlemények sorozat részeként.

A monográfia a liberális ellenzéki centralista csoport reformkori tevékenységét követi nyomon a *Pesti Hírlap* 1844. júliusi átvételétől az Ellenzéki Nyilatkozat 1847. júniusi rögzítéséig. Fő célja a centralisták tettei mögött meghúzódó „tudatos” stratégiai és taktikai megfontolások vizsgálata, s ezáltal a központosítók „újrapozícionálása” a negyvenes évek politikai terében. Elsősorban arra a kérdésre keresi a szerző a választ, hogy az 1845 novemberében a reformellenzékkel szemben látszólag alul maradt csoportosulás 1847-ben hogyan kerülhetett újra – „számottevő erőként” – a politika élvonalába.

Gábori Kovács a méretes háttérirodalom áttekintése által igazolva látja előfeltevését, miszerint „a szakirodalom egy része (Gerő András, Fenyő István, Erdődy Gábor) politikailag tapasztalatlanak, taktikai érzék nélkülinek tartja a centralistákat.” Véleménye szerint e téves megállapítással ellentétben a centralistákat tudatos stratégiai gondolkodás jellemezte, hiszen „a centralizáció eszméjének hirdetését a csoport helyzetének és lehetőségeinek felmérése előzte meg.” Érvelése alátámasztására számos, korábban még nem, vagy csak érintőlegesen tárgyalt forrást elemez. Például kiemelten vizsgálja Eötvös Józsefnek a Szalay Lászlóhoz írott 1845. novemberi és Teleki Lászlónak Wesselényi Miklóshoz írt (mindmáig kiadatlan) 1846. februári levelét. Szerinte a leveleket tárgyaló szakirodalom (Sőtér István, Fenyő István, Bódy Pál, Taxner-Tóth Ernő, Ferenczi Zoltán) „nem figyelt fel” az üzenetekben rejlő stratégiai ajánlatra, pedig ezáltal lehetőség nyílik „a stratégiailag tudatosan gondolkodó centralista csoport képének” megrajzolásához. Ebben a kontextusban elmarasztalás éri Fenyő Istvánt is, amiért alapvető munkájában nem említi a központosítóknak „a megerendszer ideiglenes fenntartására vonatkozó kitételét,” pedig az a szerző értelmezésében láthatóvá tette volna, hogy „a centralisták jóval az 1845. novemberi ellenzéki tárgyalás előtt keresni kezdték a kapcsolatot a reformellenzékkel.” Úgy tűnik, hogy Gábori Kovács a centralisták és a reformellenzék megerendszert védelmező szárnya közötti bonyolult kapcsolatot, illetve a konfrontációt az „eötvösi kitétel” felől nézve igyekszik újraértékelni. Ez a „kitétel” a kötet következetesen alkalmazott vezérmotívuma, s a szerző ezt jelöli maga is munkája „nóvumának.” Szerinte a stratégia szakirodalmi alulértékelésének döntően az az oka, hogy Eötvös (és társai) publicisztikai szövegeit nem kellő figyelemmel használták fel az elemzésekben.

Az egyesülés/egységesség kontextusában értelmezett centralista pozíció lehetővé teszi a szerző számára, hogy – Ferenczi Zoltán, Deák Ágnes, Taxner-Tóth Ernő nyomán – a fő különbséget az ellenzéki csoportok között ne az elérendő reformokban, hanem az általuk követni kívánt stratégiákban lássa/láttassa. Azonban, ha a centralisták és a municipalisták eszméi valóban csak néhány ponton tértek el, és az elérendő reformok megvalósításának módjában is többnyire egyetértettek, akkor miért kerültek szembe „az opozíció informális vezetőivel” (Batthyány, Kossuth, Teleki); és miért kellett meghirdetni „a központosítás eszméjének a reformellenzékkel történő elfogadtatását”? Vagyis miért támadt több esetben is éles polémia a két felfogástípus (tábor?) között? Gábori Kovács úgy látja, hogy a laphoz jutás a centralista eszmék kifejtésének és megismertetésének adott teret, ami nyilvánvalóan együtt járt az ellenzék egységének bomlásával és a lap példányszámának a csökkenésével. Agitációjuk várható következményeivel Eötvösék már a lap átvétele előtt számoltak, s így ennek fényében alakították ki politikai stratégiájukat.

Az alapfogalmak tisztázása során a szerző elsősorban (Daren G. Lilleker, Jennifer Lees-Marshment, Stephen Barber, David M. Farrell, Ronald A. Fauchaux, Laure Paquette, Török Gábor munkáiból kölcsönzött) politológiai fogalmi meghatározásokkal operál, aminek következtében sikerül is a stratégiai tervezés (mintegy „a stratégiakészítés útmutatójának”) főbb elemeit felvázolni. Az első lépés mindig az adekvát politikai célok („a politikai tevékenység remélt végeredményének”) meghatározása – amelyek általában hosszú és rövid távon is definiálhatóak –, mert a stratégia (vagyis a „célok eléréséhez szükséges átfogó terv”) csak ezt

követően, a célok ismeretében választható ki, illetve ezek ismeretében alakítható ki a tervezhető és aktualizálható eszközjellegű taktika.

A centralisták 1844–1847 közötti tevékenységében a „reformellenzék eszmerendszerének centralista színezetűvé alakításának” alapvető céljából kiindulva Gábori Kovács József három periódust különböztet meg, amelyek a stratégia elmozdulásait is mutatják: 1. Kísérlet a municipalisták meggyőzésére hírlapi vita útján. Politikai pozíciók az ellenzék szakadásakor (65–190.); 2. Stratégiaváltás. A kompromisszumból eredő új politikai pozíció (191–275.); 3. Az országgyűlés előtt. Kísérlet a reformellenzék politikai pozíciójának befolyásolására (276–333.).

A centralisták laphoz jutásától Csengery Antal szerkesztői székbe kerüléséig (1844 júliusától 1845 júliusáig, de tulajdonképpen őszeig) terjedő periódusban a szerző ismerteti a központosítók által alkalmazni kívánt stratégiákat. Véleménye szerint a kortársak és a szakirodalom által „a centralisták cikkeiből kimutatott következetlenségeket jórészt” az Eötvös és Szalay által követendő stratégiák különbségei okozták. Szalay a centralista eszmék azonnali, maradéktalan kifejtése mellett érvelt, míg Eötvös az óvatos és fokozatos elfogadtatást hangsúlyozta. Taktikai szempontból a stratégiákat a Dobszay Tamás által javasolt eljárások alapján („Szokjon gyapjas füllük az ezután már gyakrabban hallható igazság szavához”. *Századvég* 13. (2008.) 47. sz. 113–150.) „a verbális szoktatás mérsékelt (Eötvös) és radikális (Szalay)” típusaiként írja le. Ezzel is hangsúlyozza, hogy a centralisták és az ellenzék közös taktikai elemeket alkalmaztak. (Példaképpen Deák mérsékelt és Kossuth radikális verbális szoktatását idézi föl). Ugyanakkor Eötvös és Szalay eltérő stratégiája abban a tekintetben egyezést mutat, hogy „elveiket mindketten elsősorban a *Pesti Hírlap* hasábjain kívánták kifejteni”, és rövid távú céljuk a municipalisták meggyőzése, eszméik elfogadtatása volt. Bár Szalay és a centralisták többsége végül az azonnali elfogadtatás stratégiája mellett döntött, azonban a körülmények kedvezőtlen alakulása – az adminisztrátori rendszer térnyerése, a konzervatívok előretörése, a reformellenzék zöméhez fűződő viszony megromlása, az aktuálpolitikai megfontolásokra (az 1843–44-es diéta eseményeire és tárgyaaira) való fókusztól való elmozdulás – miatt „a központosítók által alkalmazott egyik stratégia sem érhetett célt”, ezért „kénytelenek” voltak új stratégiához nyúlni és szerkesztőt cserélni.

A *Pesti Hírlap* 1845 végi irányváltásának a magyarázata talán a munka legfontosabb része. A szerző tézise szerint – a *stratégiaváltás periódusában* (1845 novemberétől 1847 januárjáig) – „a centralistákat nem a reformellenzék zöme kényszerítette a központosítás elve melletti agitáció felfüggesztésére”, hanem az Eötvös által 1845 novemberében javasolt új elképzelés, a *beépülve elfogadtatás stratégiája*. A központosítók taktikája arra irányult, hogy a municipalistáknak tett engedményekkel előbb személyüket fogadtassák el (ellenzéken belüli erőként), majd ezt követően visszatérve saját elveik terjesztéséhez, eszméiket is elfogadtassák az ellenzékkel. A szerző véleménye szerint a centralisták (és főként Csengery) számos gesztusértékű engedményt tettek az ellenzék zömének, például a centralista eszmék hirdetésének ideiglenes eltöltése, a lap átengedésének lehetősége, Csengery 1846-os újrakezdésének közös ellenzéki programja, a municipalisták beengedése a lapba, a reformellenzék „fogalomkészletének”, a republikánizmus politikai nyelvének a használatával. Az új stratégia gyakorlati megvalósítása az új szerkesztőre, Csengery Antalra hárult, aki Gábori Kovács József interpretációjában közvetítő szerepet töltött be a két csoport között. Nyilvánvaló, hogy Csengery szerkesztői tevékenységének vizsgálata a mű központi, koherenciateremtő eleme, ami a szerző érvelésében ismét az egyesülés kontextusában értelmezett centralista pozíció definiálására ad lehetőséget.

A szerző az első fejezetben (*Alapfogalmak*) jelzi, hogy „tisztában van azzal, hogy egymás mellett több, egymásnak ellentmondó történeti konstrukció is felépíthető”, és elismeri, hogy a saját narratívája csak egy a lehetségesek között. Nem kutatja a narratívájának esetleges bizonytalanságait, hanem érveket gyűjt mellé, emiatt az összképben (főleg az erős magyarázó

logika folytán) eltűnnek vagy hangsúlytalanokká válnak azok a kronológiai és politikatörténeti esetlegességek, amelyek nem illeszthetők be a szerző szemléleti keretébe. Különösen akkor elgondolkodtatóak ezek „az úgy vélem, hogy”, „rámutatok arra, hogy” szerkezetű érvek és megfogalmazások, amikor a viszonyítási pont többféleképpen is megragadható értéktartalomhoz kötődik; vagyis amikor a történeti narratíva autonóm világa éppen azon múlik, amit kihagy az elbeszélésből (el nem mondott vagy kizárt történetek).

Némi hiányérzetet kelt/kelthet, hogy Gábori Kovács József – „a Dávidházi Péter által alkalmazott nemzetképviselési beszédmódra alapozva” (*Dávidházi Péter: Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Bp. 2004.) – a centralisták csoportképviselési beszédmódjáról ír, miközben nem teszi világossá, hogy pontosan mit is érthetünk ez alatt. Bár lábjegyzetében rögzíti a „közösségsugalló jellegzetességek”-et, ennek ellenére nem vizsgálja a csoportképviselést, mint informális csoportszerkezet jellemzőit (csoportkohézió, csoporttudat, csoportcélok, csoporttagok viszonyrendszere, „csoportvezér” problematikáját). Valószínű, hogy a szerző az általa centralistáknak tekintett politikusokat (Eötvös, Szalay, Trefort, Csengery) „egy baráti társaságból kifejlődő, dinamikusan változó” (Szemere, Irinyi, Kemény), eszmeileg egységes csoportnak véli, akik a reformkorban meghatározó szerepet tölthettek be.

Megközelítésével a szerző tudatosan vagy sem, de beleilleszkedik a magyar történeti hagyomány centralista diskurzusának mainstream-jébe (Beksics, Szekfű, Kosáry, Fenyő), annak ellenére, hogy kritikusan is ír néhol a nevezett szerzőkről. Gábori Kovács József hangsúlyai nem teljesen újak tehát a centralista irodalomban, de kétségtelenül a kérdés részletes vizsgálata, a bizonyítékok felépítése és rendszerezése egyedülálló.

A szerző a kosselceki terminológia – vagyis a tapasztalatokat teremtő fogalmak – felhasználásával igyekszik bebizonyítani, hogy a szemantikai és hatalmi viták során a két csoport által kijelölt politikai pozíciók közeledtek egymáshoz, annak ellenére, hogy Eötvös szerint „a centralista fogalmak tapasztalati tartalma nagyobb” volt, mint az ellenzéké.

Ez a jelentős terjedelmű és színvonalas munka, amely több ponton is törekszik a szakirodalom korábbi megállapításait revideálni, módosítani, valóban más – az eddigiektől eltérő – aspektusból tárgyalja a centralista csoport politikai tevékenységét. A könyvben a centralisták 1844–47 közötti „tudatos” stratégiai és taktikai megfontolásai kerülnek a középpontba, úgyhogy teljesen érthető az *Összegzés és kitekintés* című fejezetben megfogalmazott szerzői szándék: a szerző a munka továbbépítését tervezi, az időhatárok (1848 felé történő) tágításával. Érdeklődve várjuk tehát a folytatást.

Mezei Milán

A „NAGY HÁBORÚ” ÉS EMLÉKEZETE (*Speculum Historiae Debreceniense* 22.)

Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert
Debrecen 2015. 268 oldal

A 2014-es év igen termékenynek bizonyult az első világháború feltárásának tekintetében. Számptalan konferencia, kötet, illetve egyéb publikáció jelent meg az esemény centenáriuma kapcsán mind nemzetközi, mind hazai szinten. A szóban forgó kiadványok sorát erősíti a Püski Levente és Kerepeszki Róbert szerkesztésében *A „Nagy Háború” és emlékezete* című